

неизяснени обстоятелства⁸⁸⁸, Мончо Илиев – зъболекар, и Сиво Чипаров – ветеринарен лекар, Никола Плосков – аптекар, Иван Луков – брат на генерал Луков, собствениците на ханове Петър Тошев и Стефан Дervenеца, учителите от Чирпан Ради Христов и Станчо Петров и др.⁸⁸⁹

18.3. Разгромът на офицерството в Стара Загора

Една от целите на убийствата и погромите, които започват в България под ръководството на комунистите от първите дни след 9 септември 1944 г., е да се арестуват и ликвидират колкото може повече офицери от царската армия, а тя да бъде обезглавена и превзета от хора, верни на новата власт⁸⁹⁰. В изпълнение на тази цел за периода септември – ноември 1944 г. от офицерския корпус са арестувани 1050 души⁸⁹¹. Останалите са хвърлени на фронта, където българският народ даде над 34 000 убити, между които процентът на офицерите е два пъти по-висок от този на всички убити български воители. Това е пример за жертвоготовността на българското офицерство, което е наясно с планове на комунистите, които ги чакат в България, за да се доразправят с тях под охраната на Червената армия. Военният министър генерал Дамян Велчев издейства прословутото Четвърто постановление на Министерския съвет, с което офицерите, взели участие във войната, се освобождават от отговорност за минали деяния, но още с оповестяването му БКП се обявява против постановлението, свиква митинг на лумпенизираните народни маси и „по волята на народа“ то е анулирано.

В градската градина изчезва бюст-паметникът на поручик Георги Кюмюрджиев, загинал заедно с капитан Димитър Списаревски при въздушната отбрана на София, а улицата, наречена на негово име, е преименувана.

⁸⁸⁸ Вълчев, Йордан. Куциян. Второ допълнено издание. Карина М, 1994 г., с. 84.

⁸⁸⁹ Цит. по: Горчиви истини – свидетелства за комунистическите репресии.

⁸⁹⁰ „Вървейки по улиците и в превозните средства, като гледах новите военни и милиционери, все повече се отвращавах от тях. С неизгладени лекясали панталони, с мръсни обувки, бързаха да седнат в трамвая, докато до тях стои възрастен човек или майка с дете. У мен се надигаше неприятно чувство към мъжете с пагон и си спомних за царските офицери и за моя татко офицерин – винаги избръснат, със снежно бяла колосана якичка, брич с ръбове, чисти, лъснати ботуши, бели ръкавици. На офицерите беше забранено да носят пазарски продукти и децата си на ръце.“ – Спомени на Весела Енчева, дъщеря на полковник Величко Величков, участник в двете световни войни, преподавател във Военното училище, командир на противовъздушната артилерия и противовъздушната отбрана от 1 септември 1941 г. до 1946 г., командир на полк и командир на дивизия. – В: Величков, Величко. Въздушна тревога: Противовъздушната отбрана на нашата войска. София, 2005.

⁸⁹¹ Банковски, Любомир. Разгромът на българското офицерство след 9 септември 1944 г., Съвместна публикация на вестниците „Анти“ и „Демокрация“ от 15 декември 2000 г.

Поручик Неделчев, преминал през немските военнопленнически и концентрационни лагери и Гестапо, след войната е уволнен „за фашистка дейност“ и единствената работа, която намира, е в цех за детски играчки в Промкомбината в Стара Загора.

Командирът на 12-и пехотен Балкански полк полковник Димитър Димитров е тежко ранен в бедрото в началото на военните действия, но остава на фронта и изпълнява дълга си до края на войната. След чистката в армията остава без работа, без право на пенсия, интерниран е във Варна със забрана да посещава Стара Загора.

Полковник Йосиф Бекяров, командир на 57-и пехотен полк, инвалид от Втората световна война, е осъден на 15 г. лишаване от свобода за преследване на партизани.

Генерал-майор Борис Харизанов, командир на 8-а Тунджанска дивизия по време на войната, „за благодарност“ за блестящите военни операции на дивизията при Оролик, Чурго, Надканиджа и Драва е изхвърлен от армията без право на пенсия.

Старозагорецът генерал-майор Боню Гочев, с два ордена „За храброст“ I и II клас и орден „Св. Александър“, през 1949 г. е вкаран в концлагера „Богданов дол“, а в периода 1950–1954 г. е концлагерист в ТВО „Белене“. Боню Гочев има изключително високо образование и перфектна кариера на военен. Той завършва Военното училище в София, Математическия факултет на Софийския университет и Политехническият университет в Берлин, както и Щабофицерски курсове в София и Военната академия в София. Военната му служба преминава в 8-и и 6-и артилерийски полк, в Артилерийската инспекция, Държавната военна фабрика – Казанлък, Щаба на армията, Оръжейната инспекция.

Генерал Димитър Айранов

Генерал Димитър Айранов е роден в Стара Загора през 1893 г. Служи в Инженерните войски и Инженерната инспекция, през 1938 г. е назначен за командир на 4-та пехотна дивизия – Шумен, а от 1941 г. е командир и на Военновъздушните сили. Председател на Спортен клуб „Атлетик-Слава-23“ (АС-23). Осъден е от „народния съд“ на доживотен затвор, а семейството му е изселено в Своге⁸⁹². По-късно наказанието на генерал Айранов е намалено и през 1950 г. е трябвало да бъде освободен, но не се завръща у дома и е обявен за безследно изчезнал.

⁸⁹² Държавна сигурност и офицерите от БНА (1944–1960), документален сборник на Комисията по досиетата, 2014, л. 1029, справка относно лицето Димитър Василев Айранов, предложен за изселване със заповед № 658 от 1946 г.

Архивите на ДС показват, че той или е убит, или се е самоубил в следствения арест на ДС в София, а смъртта му е укрита. На 18 май 1953 г. майор Иван Илиев Ханъмов, заместник-началник, отдел IV от Управление ДС, докладва на началника на Управление ДС, че генерал Димитър Айранов лично е бил разпитван от него през 1950 г., доведен от Софийския затвор в качеството му на свидетел по разработката на майор Николов, бивш началник-щаб на Военновъздушните сили. Разпитите са продължили повече от месец. Един ден, през м. юни 1950 г., когато генералът е потърсен за поредния разпит, той е намерен от надзирателя мъртъв в килията, обесен с кърпата за лице, завързана за решетката на електрическата лампа. За смъртта е съставен протокол, уведомен е министър Руси Христозов, твърди майор Ханъмов, а след два дни е получено нареждане трупът да бъде заровен⁸⁹³.

Два месеца по-късно на 14 юли 1953 г. полковник В. Райков, началник на Столично управление на МВР, утвърждава предложението на комисия от МВР, съгласувано с началника на Столично управление на ДС подполковник Г. Минев, семейството на генерал Димитър Айранов да бъде изселено от София. В изготвената справка за генерал Айранов и семейството му се твърди, че той към м. юли 1953 г. се намира в ТВО, съпругата му е болногледачка, а дъщеря му е уволнена от ДЗИ и е безработна⁸⁹⁴.

Това е пример за ужасяваща гавра! Три години след кончината на генерала, която е известна на ДС, той се води като концлагерист в ТВО, за да има основание семейството му, което все още го очаква да се завърне, да бъде наказано отново с изселване от София!

Генерал Никола Грозданов

През 60-те и 70-те години на XX век в центъра на Стара Загора, срещу Универсалния магазин, всеки ден възрастен мъж, седнал пред сгъваема масичка, продава лотарийни билети. Малцина са тези, които знаят, че това е бившият главнокомандващ на 8-а Тунджанска дивизия генерал-майор Никола Грозданов. Някои от неговите стари познати, приятели и бивши подчинени, офицери и войници, се отбиват и купуват билети като малък жест към ветерана⁸⁹⁵. Едва ли обаче някой подозира, че близо до масичката с лотарийните билети често засядат и агентите на ДС – Стара Загора и

⁸⁹³ Пак там, л. 1027–1028, рапорт от майор Иван Илиев Ханъмов, заместник-началник отдел IV, управление ДС, относно смъртта на бившия генерал Димитър Айранов – началник на ВВС до 1944 г., София, 18 май 1953 г.

⁸⁹⁴ Пак там.

⁸⁹⁵ Спомени на Ана Грозданова – ръкопис в Научно-спомогателния фонд на отдел „Нова история“ при Регионалния исторически музей – Стара Загора, с. 7.

следят с кого се вижда и разговаря старият генерал. Макар че са изминали повече от двадесет години от освобождаването му от концлагера в Белене, ДС не го изпуска от контрол, тъй като за БКП той е „бивш царски офицер“, „пострадал от мероприятията на народната власт“ и „олицетворява враговете на народа в Стара Загора“. Това е клеймото, което генералът носи до смъртта си през 1976 г., но днес безпристрастното изследване на живота и неговото дело⁸⁹⁶ показва, че той е един от най-популярните висши военачалници в Старозагорско и е от малкото офицери, достигнали генералски чин до 1944 г., който освен строеви и генералщабни е изпълнявал дипломатически и военнообразователни длъжности като военен аташе в Букурещ (1936–1938) и преподавател във Военната академия в София.

Генерал-майор Никола Грозданов (1894–1976) е роден в Стара Загора в семейството на търговеца Иван Грозданов и Ана Чолакова. Завършва Мъжката гимназия „Иван Вазов“ в родния си град, Военното училище в София с 35-и Рилски випуск, а през 1930 г. и Военната академия. Кариерата му на военен започва през 1915 г. в 8-и Артилерийски полк, когато е на фронта в Македония през Първата световна война. След това е командир на 1-ва конна батарея; командир на 6-и дивизионен артилерийски полк; офицер в Щаба на войската; преподавател по стратегия и тактика във Военното училище и Военната академия; офицер за поръчки в щаба на 8-а пехотна дивизия. От 1938 г. е началник-щаб на 4-та военноинспекционна област; след две години става командир на 12-и пехотен Балкански полк; от 1 март 1943 г. поема командването на 24-та пехотна дивизия, а от август с.г. е командир на 7-а пехотна Рилска дивизия. Произведен е в чин генерал-майор през септември 1943 г. От юни 1944 г. е командир на 8-а пехотна Тунджанска дивизия, от октомври 1944 г. е командир на Прикриващия фронт, а месец по-късно излиза в запас.

В замяна на безспорните му заслуги към град, армия и държава генерал-майор Грозданов получава от „народния съд“ в Стара Загора присъда от 15 г. строг тъмничен затвор, допълнена с конфискация на движимото и недвижимото имущество, глоба от 200 хил. лв. и лишаване от права по чл. 30 от Наказателния закон. Престоява около година в Старозагорския затвор, след което е освободен, но на 6 март 1946 г. е арестуван, „защото през периода от освобождението до задържането му е показал желание за реставрация, не е одобрявал политиката на ОФ, а домът му се е превър-

⁸⁹⁶ Динев, Ангел. Последният воин на царя и Отечеството в Стара Загора – Генерал-майор Никола Грозданов – живот, дейност и трагична съдба 1894–1976. 100 години Военно-историческа комисия 1914–2014. Кюстендил, Иван Сапунджиев, 2014.

нал в свърталище на фашистки и реакционни елементи, най-вече бивши офицери и военни – голяма част от които са били негови подчинени в миналото. Той е имал голям авторитет в града и думата му е тежала сред всички вражески настроени към народната власт, т.е. с оглед сигурността на държавата, е трябвало да бъде арестуван⁸⁹⁷.

Първият концлагер, в който е изпратен генерал Грозданов през юли 1946 г., е ТВО „Росица“, където пристига заедно със старозагорците – запасни офицери, Михаил Бунарджиев и Слави Абанозов (основател и дългогодишен директор на Търговската гимназия в Стара Загора до „Девети“), които са осъдени от „народния съд“. По същото време там е вдворен Добри Митев, окръжен управител на Стара Загора през 1902 г., заедно с юридическите си защитници Христо Стоилов и Ангел Буналов.

В началото на 1947 г. генерал Грозданов е изпратен в лагера „Куциян“, след това е вдворен в мината в с. Николаево, а по-късно в ТВО „Белене“.

Излиза на свобода през 1951 г. и започва работа като общ работник за изграждане на канализацията на Стара Загора и в строително-ремонтните дейности на жп линията от Стара Загора до с. Тулово. Лишен е от пенсия, а през последните години от живота си получава минимална социална пенсия, с която поредната жертва на класовия геноцид⁸⁹⁸ в България осигурява мизерното си съществуване.

ДС – Стара Загора, под ръководството на БКП, успява да съсипе живота на хиляди хора след комунистическия преврат в България. През 80-те години на XX век следенето и контролът на ДС се прехвърлят върху поколението на онези 10 500 души от Старозагорско, които са наречени контрареволуционен контингент в края на 40-те години. Повече от половината отчетно-наблюдателни дела, които се водят през 1984 г. от ДС – Стара Загора, са на бивши хора и тяхното поколение и повече от половината от 175-те агенти по линия на Шесто управление на ДС са вербувани от същия контингент⁸⁹⁹.

⁸⁹⁷ Пак там.

⁸⁹⁸ Конфискацията на имуществото и лишаването от пенсия по политически причини е класов геноцид. Понятието е въведено от Ернст Нолте и Стефан Куртоа, известни западни изследователи на тоталитаризма. Първият го използва по отношение на „Големия терор“ и масовите репресии срещу селячеството в СССР през 30-те години на XX век, а вторият сравнява тези действия на болшевишкия режим с расовия геноцид на нацистите в Германия. Ивайло Знеполски счита, че българската буржоазна класа, макар и не унищожена физически в своята цялост, е ликвидирана напълно в социологически смисъл. Нейните представители са маргинализирани от тоталитарния режим, превърнати са в нови парии и бързо изчезват от социалната структура на „развитото социалистическо общество“.

⁸⁹⁹ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 22, оп. 1, а.е. 242, л. 118, доклади и др. на окръжните управления на МВР за работата по линия на Шесто управление на ДС през 1984 г.